

ՆՈՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՄԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ¹⁾

ՀԻՆԳ ԴԱՍԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

ԿԱՐԼ ԼԱՄՊՌԵԽՏԻ

III

ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ՆԵՐԿԱՅ ՀՈԳԵԿԱՆ ԲՆՈԹԹԻ ԱՆՑՈՒՄԸ-
ՀՈԳԵԿԱՆ ԱՆՑՄԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄԵ-
ԽԱՆԻԿԱՆ,

Վերջին ժամի դասախօսութեան մէջ պարզեցինք գերմա-
նական ժողովրդի համաձայն իր ներքին միջոցի ունեցած դար-
գացումը մինչև 19-րդ դարը. ինչպէս սրան ամեն արտաքին
բան որոշ բնոյթ ու խթան էր ստանում: Տեսանք ինչպէս հո-
գեկան կեանքի պայարանական ժամանակին, Քրիստոսից 3 դար-
կետոյ, հետևեց տիպիկ դաստիարակութեան ժամանակը, մին-
չև սալեան կայսրների ժամանակը, ինչպէս այս ժամանակը տեղի
տուեց շտաուֆերների միջնադարի վերջերի սովորականի ժա-
մանակին, ինչպէս անհատականութեան ուժեղ ժամանակը վե-
րանորոգութեան ու բարենորոգութեան շրջաններով փոխա-
րինուեց, որը վերջացաւ լուսաւորութեան շրջանով. ինչպէս
այս բոլորից լետոյ 18-րդ դարու կիսից զգացկոտութիւնը, փո-
թորկի ու տենչերի, դասականութեան ու ուսմանտիզմի ժա-
մանակին հետևեց անձնականութեան ժամանակը և շուրջ 1870
թուին վերջացաւ առաջին շրջանը, որի երկրորդ որոշ ու պարզ
արտայայտուած շրջանում ենք գտնոււմ և որին մենք այժմ
պատկանում ենք:

Հոգեկան բազմաթիւ փոփոխութիւնների արագ նկարա-
գրութեան ժամանակ, փոփոխութիւններ, որոնք այս ժամա-
նակում են կատարուել, շնորհիւ նիւթը ընդարձակող ու հե-
տաքրքրի դարձնող բազմապատկուող աղբիւրների, աշխատե-

¹⁾ Լումայ № 2

ցինք միշտ մի յատուկ մօմէնտ ի նկատի ունենալ, այն մօմնաւոր, որը մի ժամանակից միւսին անցնելն էր տեղի ունենում: Այս շրջանում սկզբում մենք միայն մի անորոշ նախազգացում ունէինք, որի համաձայն պէտք է միշտ տեղի ունենային հոգեկան մեխանիկայի տիպիկ անցքերը. այդ նախազգացումը հասցրինք այն աստիճանի հաւանականութեան, որ կարիք եղաւ այս կարծիքը փորձի ենթարկել իրողութիւնների վերաբերմամբ:

Առանց այլեւայլութեան պարզ է, որ այդպիսի քննութեան համար նորադրոյն անցման ժամանակի երևոյթները առանձին կարեւորութիւն պիտի ունենան, որովհետեւ կայ զիտական ամենալաւ նիւթը: Այս պատճառով վերջին ժամանակաշրջանի այս կէտը յատկապէս պարզ ենք նկարագրել: Հետազօտութեան այս կապակցութեան մէջ յատկապէս վերին աստիճանի ուսանելի և անհրաժեշտ է վերջին անցումը ներկայ, կենդանի շրջանին. սրա մանրամասն նկարագիրը պահել ենք այս ժամի համար: Այս անցման պարզ ու մանրամասն նկարագրին հէնց այս ժամում պէտք է կցուի նրա հիմք կազմող հոգեբանական մեխանիկայի ընդհանուր դիտողութիւնը. որքան մեր աղբիւրները թոյլ են տալի մի ընդհանուր հայեացք ձգելու, կասեմք որ այս անցումը ևս նուախին ժամանակաշրջանների անցման հոգեկան մեխանիկայի հետ նոյնն է: Այս եզրակացութիւնը ի հարկէ այն աստիճան իւր մէջ չունի յանկարծակիի բերող մի բան, որքան այս հոգեբանութեան ընդհանուր օրէնքներից է բոլորում ամենայն որոշութեամբ:

Հոգեկան զարգացման այն աստիճանը, որի վրայ է դրուում այսօր գերմանացի ժողովուրդը, պատրաստուեց շնորհիւ այն վերին աստիճան մեծ առաջխաղացումների, որ տեղի ունեցան անտեսական, քաղաքական ու սօցիալական կեանքի շրջաններում: Այդ ժամանակ դաշտավայրում ու քաղաքներում հանդէս եկաւ մօտաւորապէս այնպիսի մի բան, որին մենք այժմ ձեռնարկութիւն ենք ասում: Հիւսիս արևելեան Գերմանիայի ասպետ կալուածատէրերը զբաղուած էին արագին քանակութեամբ հստահատիկներ արտահանելով Անգլիա. սրանք իրենց անտեսութիւնը փոխեցին կապիտալիստականի և սկսեցին իրենց

դիւղերի բնակիչների կալուածատիրական-նահապետական պայմաններին վերջ տալ մասամբ հողային վարժկան բանուոր դասակարգ առաջ բերելու նպատակով: Քաղաքացիների սկսնակ արդիւնաբերողները հիմնեցին այստեղ այնտեղ առաջին սկզբնական գործարանները: Սրանք միայն սկիզբն էին. միայն ազատամարտներից յետոյ առաջ եկած եռանդի շնորհիւ ամեն տեղ հետզհետէ տնտեսապէս միացող վաճառականական քաղաքագիտութեան ու ժամանակի հողային հարցի վերաբերեալ օրէնսդրութեան վրայ ունեցած պրոլետական բարենորոգութեան շնորհիւ առաջ եկաւ աւելի ուժեղ յառաջադիմութիւն. միայն 1848 թուի յետադարձ շարժման անարգուած տարիներում երևացին նորագոյն արդիւնաբերութեան ու կապիտալիստական զիւղատնտեսութեան առաջին աստիճանի կատարեալ զարգացումը:

Այս ժամանակում արդէն երևում են այս տնտեսական անցքերի արած սօցիալական ազդեցութիւնները: Այս միջոցում դեռևս հողի հետ կապուածների մէջ զարգացած վարժու բանուորների ահազին բազմութիւնը խաղաղ էր. միայն գաղթականութիւնների խոշոր աստիճանը ցոյց էր տալիս, որ հասարակական դրութիւնները փոխուել են: Հողատէր ազնուականը էապէս շատ քիչ էր փոխուած. պրոլետական կառավարութեան յետադարձ շարժման ետևում կազմուող հասարակական խմբակցութիւնների հոգեբանութիւնը դեռ նոր կարելի է պարզ որոշել: 40-ական թուականներից քաղաքներում կազմուում էր բաւական պարզ արդիւնաբերական աշխատաւորների չորրորդ դասակարգը. սրանց հակառակ դուրս եկան քաղաքային նոր աշխատանքութիւնը, բուրժուական ձեռնարկողները. 60-ական թուականներից նրանք իրանց քաղաքական ձգտումները զարգացրել էին, որոնք շուտով առաջ բերին սօցիալ-դէմոկրատական կուսակցութեան կազմակերպութիւնը:

Մինչդեռ տեղի էին ունենում այս տնտեսական ու հասարակական փոփոխութիւնները ազգի հասարակական ու հոգեկան աշխարհին մի նոր կերպարանք տալու, այս միջոցում առաջ եկան ազգային միութեան համար քաղաքական մեծ խնդրումները. 1840-ին յաշորդեցին 1866-ը և 1870-ը:

Երբ արդէն կայսրութիւնը կազմուեց և կարիք եղաւ դեռ ևս Աւստրիայի դէմ վարուող պատերազմի համար փոխադարձ օգնութեան, կային արտաքին տուեալներ, որոնք հնարաւոր դարձրին արտաքին տնտեսական և հասարակական սաղմերի կատարելապէս զարգանալը: 1871 թուի խաղաղութեան դաշինքին յաջորդեց կատաղի շռայլութեան շարժումը, որը գոչակում էր Բերլինի անտնկացումը. սակայն այն ժամանակ շուտով կարիք դարձան մաքսերը, որոնց հովանաւորող քաղաքագիտութեան վահանի տակ սկսուեց գերմանական ժողովրդի տնտեսութեան այն ծաղկումը, որը այժմ էլ առաջ է դնում, որը իւր մեծ բեղունութեան շնորհիւ գիւլին էլ նոր բնոյթ տուեց: Ի հարկէ այս զարգացումը ունէր իւր կողմնակի դառը հետևանքները. գիւղատնտեսութիւնը չէր կարողանում նոր դրութիւնից առաջ եկած պտուղները վայելել, որովհետև օտարի մրցութեան շնորհիւ տուժում էր. հասարակական զարգացման նոր խմբերի հաղաբաւոր ցանկութիւններ տնկատար մնացին:

Ընդհանրապէս սկսուեց, ժողովրդի անեցողութեան շնորհիւ, դասակարգերի կատաղի յառաջադիմութիւն՝ ձեռնարկողների, բուրժուա գործարանատէրերի և վաճառականների, այլ և չորրորդ դասակարգի: Այս յառաջադիմութեան յոյժը շերտաւորուող զարգացման մէջ արգէն արտայայտուում է: Բոլորովին նոր դասակարգերի երևան գալը մեկուսացրեց մինչև այժմ եղած սօցիալական խաւերի ընդհանուր արժէքը: Գիւղացիները և արհեստավորները, ոչ պակաս նաև Գերմանիայում մտաւորականների մեծաքանակ դասակարգը, որի մէջ պէտք է հաշուել բացի այսպէս ասած ազատ կոչում ունեցողներից և պաշտօնեաներից շատ տեսակէտներով նաև սպաններին, մի նոր դիրք ստացան, քան մինչև այժմ ունէին: Նրանց վիճակի հնուց մնացած լուսաւոր պսակը խաւարեց. տնտեսականի տեսակէտից պէտք է իրենց կաշին պաշտպանէին. քաղաքականապէս և տրնտեսական տեսակէտից նրանք տուժեցին, որովհետև մինչև այժմ ունեցած բացառիկ դիրքը խախտուեց:

Հասկանալի է, որ տնտեսական ու դասակարգային նոր կազմութեան այս ազդեցութիւնները ամենաընդհանուր ու

խորերը չէին: Աւելի շատ այդ նշանակում էր, որ ազգային ոգին իւր խորքում շարժուել էր, որ նախկին երևակայութեան ու ոգևորութեան պայմանները անյայտացել էին և նրանց տեղը կասկածելի ընդարձակութիւն ունեցող քառսն էր առաջ եկել: Հոգու և ոգու այս լեղափոխութիւնը ուրիշ պատճառներով աւելի ևս ուժգնացաւ: Այն զարգացումը, որ Գերմանիայում տեղի էր ունենում, առանձնացած էր. ուրիշ երկրներում էլ սկսուել էր այդ՝ Եւրոպայի զանազան տեղերում. ցամաքի և ծովի այն կողմերում, յատկապէս հիւսիսային Ամերիկայում և Ժապոնիայում: Այս փոփոխութիւնների ազդեցութիւնները, որոնք առաջ եկան շնորհիւ բնագիտութեան, տեխնիկական վարդապետ և ամենից առաջ հաղորդակցութեան կատարեալ փոփոխութեան այս գործօնների միջոցով, ինչպէս որ Գերմանիա անցան, նոյնպէս և այստեղից օտար երկրներ տեղափոխուեցան: Անմիջական հետեանքներն էին՝ աշխարհի վրայ մի նոր հայեացք. ընդարձակ փորձառութեան հաղարաւոր հորիզոններ, բոլորովին փոխուած արտաքին քաղաքականութիւն: Սրանց միջոցով միջնորդապէս հանդէս եկած հոգեկան փոփոխութիւնների իմի համախմբուեցան այն հանգամանքի շնորհիւ, որ մի նոր ընդարձակ գիտութիւն սկսեց քանդել փորձնականութեան վերջին սահմանը. սկսուեց երկնային-Ֆիզիքական աշխարհի սպէկտրալ վերլուծութեան, լուսաբանութեան, ժողովրդագրութեան, տարածութեան—մարդկային տիեզերքի պատմական սրամիտ հասկացողութեան ժամանակը:

Անհնար է այս բոլոր անցքերի մանրամասնութիւնները այստեղ նկարագրել. կարեւոր էլ չէ. հեշտութեամբ կարելի է լիշել անձնական կեանքում պատահած կարեւոր թուերը: Այստեղ մեզ դրաղեցնողը նախ դրանց հոգեկան ազդեցութիւնն է և այն էլ սահմանափակուած Գերմանիայով. թէև պէտք է ասել, որ այն երևոյթները, որոնք այս սահմանափակ երկրում տեսնում ենք, յաճախ խոշոր գծերով նմանում են նրանց, որոնք ուրիշ տեղերում դիտուած են:

Իբրև առտոյին, հակիրճ ու ամբողջական տպաւորութիւն պէտք է նկատել մինչև այժմ եղած սօցիալ-հոգեկան դրութեան

սարսափելի աններդաշնակութիւնը: Հասարակական յառաջադացումները և նրանց հետեանք կազմող երևոյթներն են՝ մեծ քաղաքի աճող կեանքը, ուր կայ մղումն ու աճապարումն. եղակի յոյժերի անհաշիւ գործադրութիւն, անխնիական յառաջադիմութիւն, ամբողջ աշխարհի հետ հաղորդակցութեան հնարաւորութեան խիստ ընդարձակումն. մարդկանց կողմից գիտութեան արագ ծաղկումը, որը այս ընդարձակման հետեանքն էր: Նորագոյն զարգացման այս և հնարաւոր այլ նշաններ տպաւորութիւնների միանհամար քանակ առաջ բերին, որոնցից ոչ եղակին, ոչ ամբողջը չէր կարող խուսափել, որովհետեւ սրանք իրենց ամբողջութեամբ հէնց նոր պատմական կեանքի մթոյրտան էին կազմում: Մինչդեռ այսպիսով ինչպէս եղակի հոգին, այնպէս և ժողովրդական հոգին շարունակ նոր տպաւորութիւնների աճող յոյժից ընդգրկուած, միաժամանակ պաշարուած ու բռնուած էին, իրենք իրենց վրայ մինչև այժմ ունեցած իշխանութիւնը կորցրին, համարեա իրենք իրենց յանձնեցին նոր զրգիռներին: Սկզբում այս բանը առաջ եկաւ բարձր կամեցողական բոլէշների ճնշման շնորհիւ. եռանդը գործ էր դրում նոր զրգիռների արպաւորութիւնները ընդունելու ու բաղմապատկելու համար. ընդ սմին նա սահմանափակուեց տնտեսական կեանքի ուժեղ կամեցողութեամբ և բարձր հոգեկան կուլտուրայում ուժեղ տրպաւորութիւններ ստանալու ընդունակութեամբ: Բանականութիւնը և գիտողութիւնը այսպիսով շատ բան ունէին անելու. պէտք է նախ նոր զրգիռներից շարունակ առաջ եկող հոսանքները ընդունէին. սկզբում այս հնարաւոր էր միայն խիստ լարուած լինելով և զգացումները շարունակ գործադրելով: Ընդհանուր նեարդային դրութեան հիմքն է այս, որը հանդէս եկաւ և որը բաղմիցս ուղղակի հեռանդագին երևոյթների մէջ երևան է գալի. չէ՞ որ այն օրերում նեարդային հիւանդութիւնը իբրեւ առանձին տեսակի հիւանդութիւն նոր էր պարզաբանուել: Նեարդային համակարգութեան ընդհանուր գործունէութեան ուժեղանալը և սրա համապատասխան հոգեկան էութեան փոփոխութիւնը, դիւրագրգիռ դառնալը մինչև այժմ էլ մնում է:

Այս փոխադարձ աղդեցութիւնից յետոյ ձեռք ձեռքի տուած զուգընթաց երևոյթ այս ուժեղ զրգուման զրութեան հետ առաջ է դնում նաև հոգեկան շարժող զրութեան թօլութիւնը. թեթեւ, բայց ոչ խորը կամքի զրգիւներ, ձգտումն զրգիւներից հանդոյ ստանալ. իզուր ձգտումն զրգիւների մէջ հաւասարակշռութիւն պահելու. սրանք այնպէս արագ միմեանց յաջորդում են, որ նրանց մէջ հոգեկան անդորրութիւն, հնուց այնպէս տեւչանքով ձգտման առարկայ եղող *aequitas animi*-ին, այժմ շատ քիչ դէպքերում կարելի է լինում ունենալ:

Եղել են ու կան մասամբ զրութիւններ, որոնք կեանքի ամեն շրջանում յատկապէս ձեռնարկողների դասում, այս կապակցութեան առաջ եկան, նոր զարգացած հասարակութեան շրջաններում ամենից լաւ կարելի է ուսումնասիրել: Ինչպիսի է սակայն ձեռնարկողների դասակարգը, վերջին բուրժուազիայի սօցիալական ու քաղաքական տեսակէտից յաճախ առաջնորդող դասակարգը, նորագոյն դիւրագրգռութեան այդ տիպիկ ներկայացուցիչը: Ինչպէս տնտեսական մեծ ճգնաժամերին ցոյց տուեց իւր շուտով յուսահատուիլը, գրաւիչ տնտեսական կեանքի ժամանակ իւր վճռականութեան պատրաստականութիւնը: Ինչպէս անդուստլ է նա իւր զուարճական կեանքում, երբ օրուայ տպաւորութիւնների տակ փնտրում է խողտող գոյների ու ձևերի ժողովածու տուն կամ նորագոյն թատրոն ու համերգի դահլիճ, տեական լարող անցքեր ներկայացնող հիպնոսելու համար:

Ձեռնարկողների ծառայող, բանուոր դասակարգը կրեց նոյն տեսակի, թէև փոփոխուած, հոգեկան տպաւորութիւններ. թէ ո՞ր աստիճանի՞ երևում է այն բանից, որ աշխատանք առաջարկողների և սրանց մէջ հոգեկան առանձին ձևեր, օրինակ երազականը, զարգանում են: Մի՞թէ ֆեացած դասակարգերը այս նորադոյն հոգեկան դիւրագրգռման զրութիւնից ազատ են մնացել: Նոյն լակ գիւղացիների վերաբերմամբ այս բանը չի կարելի բացարձակօրէն հաստատել, քանի որ փոխանակ դռների վրայ կաւճով հաշիւներ անելու ունին մի մեծ հաշուէմատեան, կարդում են արժէթղթերի մասին եղած յայտարարութիւնները,

նւր քնաց արհեստաւորները, որոնք գործարանի արդիւնաբերութեան արագութեան մի մասը իրենց էին դրաւել: Իսկ մտաւորականները, հէնց սրանց շրջանում դիւրագործութիւնը աճում է հողեպէս նուրբ և միաժամանակ հիւանդագին աւերիչ ծներով:

Այս դիւրագործութիւնը մի նոր բան է. սա սօցիալ-հողեկան աններգաշնակութեան մի ծն է, որ առաջներում չկար. անձնականութեան, զգայնութեան և ուսմանտիրոջ առաջին շրջանի աններգաշնակ ծները չնայելով իրենց ընթացքի տիպիկ նմանութեանը, ներքուստ սրանից տարբեր են: Նորագոյն սօցիալ-հողերսնական անհատական ամենանուրբ և զրաւիչ խնդիրներից է երկուստեք ունեցած պատմական նիւթերի ընդարձակ համեմատութեամբ որոշել երկուսի մէջ եղած մինչև իսկ ամենափոքր տարբերութիւնը:

Մինչդեռ անչափ մեծ նոր զրդիւնների տպաւորութիւնների ազդեցութեան տակ խիստ որոշ նոր հողեկան դրութիւն առաջ եկաւ, իր հերթին սա էլ բնականաբար ազդեց նոր կուլտուրական տարրեր առաջ դալուն: Այս ժամանակը նորագոյն հողեկան կեանքի անցումն է, եթէ ի նկատի ունենանք անձնականութեան առաջին շրջանի հողեկան կեանքի վերջին երեւոյթները, վերջին դարի 30-ականից մինչև 60 ական թուականների բնական և հողեկան գիտութիւնների իրական ուղղութիւնը, հեզելից յետոյ եղած փիլիսոփայութիւնը տարածողներին, այլև Ռուբէնի և Ռէմբրանդտի նկարչութեան երանգաւորումը, քրնարերգութիւնը, ուսուցչապետների ուսմանը և ֆելէտօնիստական ոճը, բանաստեղծութեան մէջ Պաուլ Լինդաուի թատրոնը: Ամենից առաջ երևակայութեան գործունէութեան մէջ սա անցումն է դէպի ազատ լոյսի գործածութիւնը նկարչութեան մէջ և դէպի իմպրէսիօնիզմը (ուժեղ տպաւորութիւններ առաջ բերող ուղղութիւն):

70-ական թուականներից սկսած այս շարժումները հաստատաւ, պարզ և վճռական, ապա լեղափոխական և վերջապէս 80-ական թուականներին յաղթական ճանապարհով հաստատուում են գերմանական հողի վրայ: Մի նոր նաաուրալիզմի ժամանակ է սկսւում, որը նախ աշխարհի զուտ արտաքին երևոյթ-

ների մէջ գտնուած է նոր դժեր, նոր կողմեր և նոր արժէքներ. Լիբերմանի և Ուիդէի ժամանակն է. մի նիւթառատ և մինչև այժմ կեանքը այնպէս ճիշտ չնկարող բանաստեղծի ժամանակ է, ինչպիսին է Լիլիենկրօնը, որը 1870 թուի կռուի միակ երգիչն է. նատուրալիստական ռոմանի և ամենից առաջ մանրամասն էսկիզների ժամանակ է: Այն ռեկորուլթիւնը, որով արտայայտուած էին նախ արտաքին աշխարհի անմիջական տպաւորութիւններ, նոյն ռեկորուլթեամբ դիմում են հոգեկան, ներքին կեանքին: Ֆրդիօլօգիական իմպրէսսիօնիզմի հետ 80-ական թուականների վերջին առաջ է գալի և մասամբ սրան քայքայում մի նոր հոգեբանական արուեստ: Այժմ նկարչութեան մէջ սկսում են պարզ տպաւորութիւնների արդիւնք եղող արժէքները առանց շրջագծերի նկարել. այժմ սկսում են պատմութեանը և դրամայում, մինչև այժմ գիտակցութեան մէջ չմտած, բնական զէպքերը ուղղակի նկարագրել կամ թէ լսողների լարումն առաջ բերող զգացումները գրգռելով ստիպել, որ իրենք վերարտադրեն այդ. սկսում է ամենաքաղաքավարի գրգիռները սուղոյ քնարերգութիւնը: Բանաստեղծի ամեն մի տպաւորութեան համար արած նկարը կրում է աւելի լաւնախ և բազմօրինակ գրգիռների տարօրինակ անցումներ, շօշափելիքի գունաւոր տպաւորութիւններ, հնչող ճաշակ, ախորժալի խօսքեր: Ազատ լոյսի կատարեալ զարգացման նատուրալիզմի ժամանակն է, լայն վրձինի շարժումներով նկարչութեան նաև ամենաբարձր ծեւերին հասնող քնարերգութիւն: Հօֆմանստալի և Ստեփան Գէօրգի, Սկարբինայի և Կիւհլի ծաղկման ժամանակն է:

Ինչպէս երևակայութիւնը, այնպէս և գիտութիւնը ենթարկուած է նոր հոգեկան դրութեանը: Մինչև այժմ անժանօթ լարուած նեարդերով սկսում են դիտողութիւններ անել բնագէտը և հոգեբանը. պատմաբանը խորասուզւում է եզակիի զարգացման և անհատական կեանքի խորքերում, ձգտում է նուրբ անհատական-հոգեբանութեան բնութագրութեան տէրը դառնալ: Այժմ գեղարուեստական նատուրալիզմին ամենից մօտ է լինում գործադրական դիտողութիւնը, թէև ինչպէս Ֆրանսիայում, Գերմանիայում կատարեալ միութեան չի հասնում. գեր-

մանական կուլտուրան չունի Տէն, մի պատմաբան-արուեստագէտ *petits douments-ի*, չունի Զօլա, որի համար վէպը կատարելապէս *oeuvre scientifique* և ժողովածու *documents humains-ի* պիտի լինի:

Մինչդեռ այսպիսով երևակայութիւնը և բանականութիւնը հիմք ունենալով գրգիռները՝ գործում են, զարգանում է նաև զգացմունքի ու կամքի կեանքը, հիմք ունենալով նոյն բանը: Այն հանգամանքը, որ լիշողութիւնը նոր գրգիռների ահագին գումարը էր կարողանում կանոնաւորել, պատճառ եղաւ կենդանի զգացմունքի շարժուելուն. զանդատուում էին ընդհանրապէս լիշողութեան յոժի թուլանալու և նոր սերնդի լիշողութիւնը ծանրաբեռնելուն համար: Մարդ շարունակ գրողուած դրութեան մէջ էր և այս դրութիւնը նոր նեարդային գրգիռների դրութեան հետ ընդհանրապէս սերտ միանում էր:

Այսպիսով առանձին անձնաւորութիւնների մէջ ծագեց ոչ խորը խանդավառումը. գրգռման դրութիւնները ըստինքեան դառնում են երջանիկ դրութիւններ: Սրանք ուժեղ տպաւորութիւններ առաջ բերող գեղարուեստի ու գիտութեան ազատ զարգացման հիմք դարձան և հասկանալի է թէ ինչպէս էին վերջիններս նրանց բնութագրում և շահագործում: Դժգունացումն մինչև անկարելիութեան աստիճան, օրիելտիվ անդիտակից լինելութիւն, ահա նրանց նշանաբանը. փնտրում էին գունաւոր արուեստաւորումների քնքոյշ գործադրութիւն, հնչիւնների փոքրագոյն աններդաշնակութեան անորոշ վայելումն, ճարտարապետութեան և կահաւորման մէջ մեղմադմուկ, խօսակցութեան մէջ հիպնոսող լռութիւն: Սրանց հետ միասին, իբր հակադրութիւն, որոնում էին երաժշտութեան մէջ ականջ խլացնող ալմուկ, փողոցի կեանքում անասելի աններդաշնակ շարժում, դէմքի ծամածռութիւններ, խիստ հնչիւններ, գործնական ժողովներ լի ճարպիկ օրակարգի թղթերով, որոնց նպատակն է գոհացումն տալ նիւթական պահանջներին. մի պայքար ու յոժի քաղաքագիտութիւն ամեն տեղ ու ամեն անկիւնում. զուարճութեան յղիացման աստիճան:

Pessimist

(Գր շարունակուի)